Intervju

Maja Haderlap

Gašper Stražišar

FOTOGRAFIJA
Bojan Velikonja

MAJA HADERLAP VELJA ZA ENEGA najmočnejših glasov slovenske manjšine na avstrijskem Koroškem in za pisateljico, ki v svojih delih z neverjetno natančnostjo razpira notranje svetove jezika, spomina in pripadnosti. Njeno pisanje je več kot zgolj literarna praksa – je tudi angažirano pričevanje, ki raziskuje pretrgane vezi med generacijami, posledice asimilacijskih procesov in možnosti upora skozi jezik in spomin. Roman *Angel pozabe* je pred leti postavil v ospredje zamolčane zgodbe koroških Slovencev in ob tem so se odprla številna vprašanja o identiteti, travmi in literarni pričevanjski moči. Z najnovejšim romanom *Ženske v temi* Haderlapova nadaljuje to raziskovanje razpok, ki jih zareže zgodovina – a tokrat z izrazito intimne, ženske perspektive. Njena protagonistka Mira, razpeta med Dunajem in domačo vasjo, med nemščino in slovenščino, med dolžnostjo in željo po svobodi, uteleša občutek razseljenosti, ki ni le geografski, temveč tudi čustveni in zgodovinski. *Ženske v temi* je roman o izgubi, skrbi, staranju in počasnem ugašanju jezikovnega in kulturnega spomina. A je tudi tiha hvalnica trdoživosti – pripadnosti, ki preživi kljub vsemu. Obenem pa v ospredje postavljajo žensko izkušnjo v vseh njenih razsežnostih, kot telesno, socialno, politično in čustveno bitko. V pogovoru je Maja Haderlap spregovorila o pisanju med dvema jezikoma, o tem, kako se danes spreminja zavest o koroških Slovencih, o nevarnostih sodobnega sveta za umetnost ter o tem, zakaj prihodnost zahteva več kot kadar koli prej, predvsem pa zahteva jasen glas in zavestno držo. Maja Haderlap dokazuje, da so pisatelji ljudje, ki mislijo svet – in ga s pisanjem tudi spreminjajo.

Pred desetimi leti, ob slovenskem izidu romana *Angel pozabe*, ste v nekem intervjuju dejali, da puščate odprta vrata temu, da bi napisali še kakšen slovenski roman ali roman s slovensko tematiko. Zdaj je pred nami vaš novi roman *Ženske v temi*, roman s slovensko tematiko. Sklepam, da ste ta roman napisali prav zaradi »odprtih vrat«, ki so vas v nekem trenutku nagovorila.

Lepo, da ste me tako vprašali, ker me novinarji sicer še kar naprej sprašujejo, ali je to slovenski roman ali nemški. In imate prav, to je roman, ki se dotika slovenske teme, napisan pa je v nemškem jeziku. Je pa roman več kot to, kajti že dolgo me zanima ženska genealogija, lik slovenske matere v literaturi. Veliko stereotipov o njej obstaja, mene je predvsem zanimalo, kako ti stereotipi vplivajo na posameznice in kako jim opredeljujejo življenje. Kot izziv sem občutila tudi, kako pisati o človeku, ki nima jezika zase in se kljub temu čuti vpetega v določen kulturni prostor. Tak lik v romanu je Ani, ostarela koroška Slovenka in mati. Do nje sem dlje časa iskala poti, ni bilo enostavno prodreti v njen notranji svet, ga pojasniti in ga oblikovati.

Mira, ki je protagonistka romana, pravi, da skozi slovenski jezik, skozi narečje avstrijske Koroške, govori o spominih. Slovenski jezik ji namreč predstavlja spomin na otroštvo, na odraščanje in jo veže na preteklost. Je morda roman *Ženske v temi* tudi delno avtobiografski?

Zagotovo ne v tej meri kot *Angel pozabe*, ki sem ga zasnovala bolj dokumentarno, saj je bilo treba pisati o konkretnih zgodovinskih dogodkih. Dramaturgija novega romana pa zahteva, da se od likov oddaljim. Pri *Angelu pozabe* je bil otrok, protagonistka, nekakšen medij, skozi katerega sem pripovedovala zgodbo. V tem romanu pa osebnoizpovednega pristopa ni, zato pripovedujem prvoosebno, v pretekliku, z rahlo distanco. Vzela sem si več svobode in časa pri pisanju. In čeprav

ženske v to, kaj se pričakuje od njih, kakšne bi morale biti in tako dalje. V resnici pa gre za neke navidezne podobe, ki so pogosto nedosegljive.
Tako je! Strašljivo je spremljati, kako se vsa ta mlada, pa tudi starejša življenja predajajo nekim iluzijam. In kako malo iščejo svoj glas v tem svetu in kako pogosto verjamejo v navidezno individualnost, ki je rezultat aktualnih mod in vsepotrošniškega sveta.

Nekaj, kar se je sprva zdelo tako daleč od nas, je zdaj vseprisotno.
Povsod je enako. Kajti to je globalizacija v pravem pomenu besede.

Kako se je avstrijska Koroška spremenila od vašega odraščanja do danes? Je še čutiti, da se ljudje želijo otresti preteklosti, ali je morda ravno obratno in se danes bolj zavedajo svojih korenin kot nekoč? Kakšno je stanje danes?
Za časa mojega življenja se je tam ogromno spremenilo. Pravzaprav opažam številne tranzicije na avstrijskem Koroškem, ki se

Asimilirani Slovenci in Slovenke na Koroškem so skušali pozabiti vse, kar je v njihovih družinah povezano s slovenstvom, saj so se čutili zaradi tega ogrožene.

na zunaj kažejo mogoče bolj na simbolni ravni. Kot otrok sem odraščala z občutkom, da je svet zunaj rodne Lepene sovražen do Slovencev, da moramo biti previdni. Koroška stvarnost v šestdesetih in sedemdesetih letih prejšnjega stoletja je ta strah vsekakor potrjevala. Slovenija pa je bila nekje onkraj meje, neoprijemljiva. Potem se spomnim, da sem kot gimnazijka, v okviru pouka, obiskovala Ravne na Koroškem. Imeli smo torej izlete v socialistično Jugoslavijo, ki je bila za nas neki povsem drugi svet. Na Ravnem

Človeka najlažje ukrotiš s strahovi. Ni potrebno orožje, le strah in negotovost.

je v ospredju spomin na jezik oziroma jezik spominjanja, je ključno vprašanje glavne junakinje Mire, kako živeti samostojno življenje in kako za seboj pustiti zgodovinsko-politični, osebni kompleks, ki je povezan s travmami in bolečino. Mira je torej ženska, ki beži od avstrijske Koroške in tudi ob koncu romana ne ve, ali se je pripravljena soočiti z zgodovino lastne družine ali ne.

Prepričana sem, da so prav ti strahovi pospeševali asimilacijo na Koroškem. Kar nekaj zgodb poznam, v katerih se kopičijo difuzne bojazni, ki jih je težko pojasniti. Proces asimilacije namreč od človeka zahteva opustitev zgodovinskega, kulturnega spomina, ne samo jezika. To se nazorno kaže v regijah, ki so zaznamovane s političnimi travmami, kot je avstrijska Koroška. Asimilirani Slovenci in Slovenke so skušali pozabiti vse, kar je v njihovih družinah povezano s slovenstvom, saj so se čutili zaradi tega ogrožene. Konec koncev gre za spoj občutka sramu in nerazrešene krivde.

Prav tako sem želela spregovoriti o ženskah, ki vseskozi kljub trdemu delu želijo ustreči nekim povsem nemogočim patriarhalnim idealom. Želela sem napisati roman, ki bi ženske izbezal iz preživelih stereotipov in jim dal vedeti, da se morajo soočati s svojo osebno in družbeno zgodovino, če hočejo napredovati in res odločati same o sebi.

Zdi se, da je družba v zadnjih nekaj letih znova začela potiskati ljudi in predvsem

Po svoje se vse življenje gibam na robovih; nikamor ne spadam popolnoma, obenem pa so me ti obmejni prostori zaznamovali, določali.

želela, da se tamkajšnji prebivalci opredeljujejo, da se priznavajo k tej ali oni skupini. A z opredelitvijo samo ni še nič doseženo, v opredelitvi vidim samo nekakšno izhodišče za vse preostalo. Z nastopom skupne Evrope so se politične meje in meje v glavi nekoliko zabrisale, ljudje so se kar nenadoma začeli mešati, premikati. Nekateri Slovenci so prišli živet v Avstrijo in obratno. Ko sem odraščala, je bilo nadvse nenavadno, če je šel kdo študirat v Ljubljano. Zdaj pa to postaja nekaj samoumevnega in mladi danes študirajo

sem spoznavala ljudi, ki so govorili zborno slovenščino. Vsaj v mojih ušesih je tako zvenelo. Kot najstnica sem imela občutek, da ne znam govoriti pravilne slovenščine, da me moj koroški idiom izpostavlja, do neke mere celo izloča.

Potem pa se je v osemdesetih letih uveljavljala slovenska televizija in spomnim se, kako smo v grapah, čeprav ilegalno, postavljali antene in pretvornike po raznih hribih, da bi lovili slovenske televizijske in radijske programe. S tem se je začelo novo obdobje povezovanja s Slovenijo.

Zatem je sledilo obdobje študija, ko sem začela pisati v slovenščini. A sem se s tem znova izvzela iz prostora, v katerem sem živela, kajti nihče od mojih študijskih kolegov na Dunaju ni razumel, kaj sem pisala, in zdela sem se jim eksotična.

V nemščini pa niste pisali?
Ne, nisem, ker sem si to prepovedala. Lahko bi, a nisem hotela. Seveda pa sem študijske obveznosti, kot sta diploma in doktorat, pisala v nemščini. A ustvarjala sem le v slovenščini. Kakor koli, v tem času se je Slovenija osamosvajala, zato sem tudi sama začela zahajati v Slovenijo. To je bil čas, ko so pisatelji pisali slovensko ustavo, in zame je bilo povsem novo, da ne rečem drzno, kakšno vlogo so takrat odigrali. Kot anekdoto pa lahko povem, da sem spremljala razglasitev Slovenije kot samostojne države na Trgu republike. Potem pa sem morala hiteti čez

bodisi na Dunaju bodisi v Ljubljani. In če se zdaj vrnem na vprašanje, kakšno je danes stanje na avstrijskem Koroškem – boljše! In tega se moramo zavedati, kajti razvoj je bil mogoč izključno zaradi ideje vsesplošnega sodelovanja, ki predpostavlja, da se prostori odprejo. Smo se pa znašli pred novimi velikimi problemi in izzivi, ki so povezani z globalizacijo, z globalno ekološko ter socialno krizo. Ideja skupne Evrope nam je vendarle omogočila vizijo čezmejnega povezovanja, ki bo v prihodnje pri reševanju velikih težav za nas še kako potrebno.

Kako ta val nacionalistično naravnanih vodij vpliva na Koroško? Ponovno opažate, da vas želijo »narediti« Avstrijce in vas ločiti od meje, ali ta nacionalistični pritisk še ni prišel do vas?
Z leti sem ugotovila, da človeka najlažje ukrotiš s strahovi. Ni potrebno orožje, le strah in negotovost. In kako dobro to deluje, lahko danes opazujemo po vsem svetu. Strahu sledijo vojne, vojnam pa vsesplošno razdejanje, ki zapušča tako globoke rane, da jih ni več mogoče preseči, kaj šele zaceliti. To je strategija vojne, dokončno uničiti idejo sprave, enakopravnosti, dobre soseščine in spoštovanja med ljudmi. Dokončno uveljaviti koncept nadvlade, moči in nezaupanja, koncept popolnega nadzora. Kako dolgo smo na Koroškem potrebovali, da smo spregovorili o zgodovinskih ranah. Trenutno se pri nas ne hujska tako kot mogoče drugod. Ljudje so se po svoje navadili na alpsko-jadranski prostor in jim dobra soseščina mogoče daje občutek varnosti. A stvari so v toku, glede na aktualne politične tendence se lahko vse podre.

Pravite, da ste zavestno pisali le v slovenščini, vaš prvi roman pa je izšel v nemščini. Kaj je razlog za to?
Življenje! To se je zgodilo. Delala sem kot dramaturginja v celovškem gledališču, skrbela za publikacije gledališke hiše, pisala in objavljala v nemščini, kar naprej sem bila v stiku s tem jezikom, nisem se mu mogla izogniti. To je bil jezik mojega vsakdana, bolj mi je šel na roko kot odmaknjena slovenščina. Z leti sem imela vedno večjo potrebo spregovoriti o zgodovini in o izkušnjah koroških Slovencev, tudi v nemškem jeziku, za nemški prostor. Tako sem po nekajletnem literarnem molku spet začela pisati.

Ampak vprašanju o tem, zakaj niste pisali v slovenščini, se niste izognili.
Nisem. Že vnaprej sem se bala, kaj vse bo sledilo, če objavim knjigo v nemščini, pišem pa o slovenski tematiki. Resnici na ljubo moram reči, da si odzivov, ki so sledili objavi, sploh nisem mogla predstavljati, kaj šele jih predvideti. Presenetili so me v dobrem, malce tudi v slabem smislu. Roman *Angel pozabe* je bil v nemškem jeziku prodan v več kot sto tisočih izvodih. Bralcem in bralkam je uspel približati slovensko zgodovino bolj kot kateri koli drugi sodobni tekst. To je treba tudi enkrat reči na glas.

Ključno vprašanje je bilo, ali je to zdaj slovenski ali nemški roman.
Težko je bilo sprejeti, da je roman lahko več, da je avstrijski, nemški in slovenski obenem. Zakaj ne? Morala pa sem ugotoviti, da je kljub vsem spremembam na bolje vprašanje, kaj si in kam sodiš, še vedno zapisano v ljudeh, da še vedno sanjajo o enovitih identitetah, živijo pa v prostorih, ki zahtevajo gibčnost in večjezičnost. Na začetku, pred leti sem imela občutek, da so ljudje obsedeni z jezikovno mejo, kar nekaj je bilo ugibanja o legitimnosti mojega početja, kar je imelo tudi druge vzroke.

Mislite, da se bo vprašanje, ali je roman slovenski ali nemški, znova vrnilo? Bo spet postalo pomembno, kakšen roman je, komu pripada?
Mogoče, a ne verjamem.

Kaj pa zdaj, ob drugem romanu in drugih delih, je jezik še vedno problem?
Na srečo ne več, vsaj ne do te mere kot pred dvanajstimi leti.

Mislite, da so se navadili vas kot avtorice, ki piše o slovenskih tematikah v nemščini, ali se je zgodil splošen premik?
Mislim, da gre za splošne premike, saj se v tem slovensko-nemškem prostoru giblje vse več ljudi. Sama sem bila na začetku mogoče politično najbolj izpostavljena, potem so se stvari sprostile in v javnost stopajo osebe, ki ustvarjajo podobno kot jaz. Veliko več je pretoka in prepletanja. Zame to pomeni olajšanje, da nisem sama, a to je tudi vse.

V Sloveniji smo imeli minuli konec tedna referendum, na katerem smo glasovali za zakon o dodatku k pokojnini za izjemne dosežke na področju umetnosti ali proti njemu. Zmagal je glas proti. V zraku pa je občutek, da to ni bil referendum proti zakonu, temveč referendum proti aktualni vladi in predvsem proti umetnosti. Po svoje pa je to globalni trenutek, ko vlade v umetnikih in umetnosti vidijo grožnjo. Zdi se, da je umetnost krivec za preobrate v svetu. Kako je v Avstriji, se tudi tam politiki vtikajo v

vsako kulturno dejanje, ki je drugačno od »klasičnega«?
Se mi zdi, da je izigravanje in politična instrumentalizacija tistih, ki za svoje delo dobivajo nizke plače in nizke pokojnine, v polnem teku. Gre za to, da se ustoliči sum o umetnikih in umetnicah na svobodi, o ljudeh, ki so pokazali, da nekaj znajo in veljajo, četudi s tem niso obogateli in si niso zagotovili oblasti. Mogoče je to začetek procesa, ki se kaže v Ameriki, kjer politika izbira krivce za krizo, v kateri smo se znašli, na družbenih robovih, ne pa v središčih oblasti in velikega kapitala. Našla jih je tudi v znanosti, v umetnosti, v ljudeh, ki znajo s svojimi besedami razlagati svet, ki so sposobni refleksije. Absurd je v tem, da politiki vedo ali pa vsaj slutijo, da umetniki in umetnice, znanstveniki in filozofinje niso krivi za vsesplošno gospodarsko in ekološko krizo, v kateri živimo. Gre za gesto, s katero si ekstremna populistična desnica jemlje pravico izbrati nekoga, ki ne živi v središču pozornosti, ki ga večine ne ščitijo, in ga izpostaviti sumu in sovraštvu prebivalstva. Vsi vemo, kam to pelje, v despotizem in

Gre za to, da se ustoliči sum o umetnikih in umetnicah na svobodi, o ljudeh, ki so pokazali, da nekaj znajo in veljajo, četudi s tem niso obogateli in si niso zagotovili oblasti.

destabilizacijo. Na koncu vseh izpadov bodo življenjski stroški za vse še višji, narava in naravni viri še bolj opustošeni, podnebne spremembe še bolj občutne in ogrožajoče. Kdo bo pa potem kriv, planet sam?

Po svoje nas ti mehanizmi spominjajo na preteklost.
Res je. Sama sem izkusila populistične vihre Jörga Haiderja na Koroškem. Skušal je izigrati tradicionalno in alternativno kulturno sfero, svobodnim ustvarjalcem je odrekal finančno podporo, posameznike pa osumil vseh mogočih zarot in zablod. Mene je v tem času ščitila gledališka institucija. Tisti pa, ki je na svobodi in živi v prekarnih razmerah, se čuti bolj ogroženega. Strah ga je, da bo ob eksistenco, zato je le stežka solidaren. Hiša kulture se začenja rušiti sama od sebe in pol dela je že narejenega. Podobni poskusi izigravanja se trenutno kažejo tudi na avstrijskem Štajerskem, kjer si FPÖ močno prizadeva za podporo folklori, ki je bila vedno izraz nekakšnega nacionalnega kolektiva, ki zavrača individualizem in modernizem. Medtem ko se z vsemi novodobnimi tehničnimi ukanami ropa svet, naj

Kot najstnica sem imela občutek, da ne znam govoriti pravilne slovenščine, da me moj koroški idiom izpostavlja, do neke mere celo izloča.

bi kultura skrbela za idilo, zabavo in poveličevanje nacionalnih identitet. Kulturo in znanost mimogrede lahko odpišeš, saj nista oborožena, saj jima ostajajo le besede, slike in glasba. Kaj pa temu sledi? Vsi tisti, ki mislijo, da jih to ne zadeva, bodo lahko naslednji na vrsti. Najbrž bodo sledile ženske, pravica do splava, javni mediji, rušenje nevladnih organizacij, ljudje s posebnimi potrebami in tako dalje. Gre za razdiranje zavezništev in solidarnosti.

Vse to nam je poznano že iz zgodovine, pa vendar smo se nekako pobrali. Torej neko upanje najbrž je?
Upanje je vedno. O tem sem prepričana. Problem je, da smo trenutno v fazi, ko so začetki sicer razpoznavni, a mi jih še vedno opazujemo od daleč, misleč, da se bomo vsemu hudemu izognili. To, kar se dogaja v Ameriki, lahko pride k nam in bo velika preizkušnja za vse. Pokazalo se bo, ali je Evropa tudi kulturno odporna, ne samo gospodarsko in finančno. Novi mediji so nas potisnili v izolacijo, premalo se zavedamo skupnih ciljev, vsak misli, da mu bo uspelo rešiti svojo kožo, ne pa kože svojega soseda. Konec koncev bomo nastradali vsi, če se ne bomo zavedali vrednot solidarnosti in zavezništva.

Pravite, da smo šele na začetku. Kam torej vse to pelje?
Saj smo v zgodovini videli, kam to lahko pelje. Vemo, kam gremo. Navsezadnje, poglejte Rusijo. Koliko umetnikov je tam zaprtih. In kaj uničujejo v Ukrajini? Gledališča, muzeje, knjižnice. V Ameriki pa se izvaja cenzura. To so procesi, ki trajajo že vrsto let, vendar smo se delali, da jih ne vidimo in da niso problem. Pomislimo samo na Madžarsko in Slovaško.

Tu lahko narediva povezavo z romanom, saj v njem nastopajo tri ženske, tri generacije, vsaka s svojimi pogledi na svet, ki se morajo združiti, če želijo naprej. Najverjetneje nam kot družbi ne bo preostalo drugega, kot da se združimo in poskušamo kaj spremeniti.
Res je, da so prav te ženske prispodoba procesa, o katerem sva govorila. Še najbolj lik Ani, hladne, samosvoje matere, ki je podvržena okoliščinam in krutemu ravnanju z njo. V sebi nosi upanje, da je lahko tudi drugače, da je treba skozi temo in noč na svetlo. V primerjavi z Miro Ani nima zavesti o tem, da je ujeta v tradicionalne kalupe, ki jo utesnjujejo. Skupna z Miro pa ji je zavest, da ne ustreza pričakovanjem. A vse tri ženske v mojem romanu trdo delajo in skrbijo za preživetje svojih družin. Pa vendar so vse ujete v nekaj utesnjujočega. Mira se skuša od tega oddaljiti, a ji ne uspe najbolje, ker si kar naprej zatiska oči in se boji soočanja s staro bolečino. Najtežje v življenju je soočanje z bolečino, z nerazumevanjem, z drugačnimi pogledi na svet, s tujimi izkušnjami. Proces razumevanja zahteva veliko napora, veliko potrpljenja in pripravljenosti. Nikoli mu ne prideš do konca. Tudi v tem je upanje, ki ga moje junakinje nosijo v sebi. Pripravljene so, da vzdržijo.

Roman *Angel pozabe* je bil v nemškem jeziku prodan v več kot sto tisočih izvodih. Bralcem in bralkam je uspel približati slovensko zgodovino bolj kot kateri koli drug sodobni tekst. To je treba tudi enkrat reči na glas.

Glede na čas, v kakršnem živimo, menite, da bomo sploh kdaj prišli do prave emancipacije žensk?
Ha! Zelo težko. Nimam iluzij, kajti ženske smo si rahlo v napoto, smo preveč izigrane druga proti drugi. Po eni strani smo se povsem navadile na patriarhalni sistem, po drugi strani pa hočemo biti svobodne. Ženske imamo vse oblike življenja: od najbolj samostojnega do najbolj zatrtega. Med temi oblikami življenja bi bilo treba najti skupni imenovalec. Dokler ne bo vsem deklicam omogočeno, da hodijo v šolo, da živijo v zdravem, prijaznem okolju, da so njihova telesa zaščitena pred nasiljem in nasilnimi posegi, dokler ni povsod urejenega zdravstva, bo težko. Dokler ženskam družba ne pomaga vzgajati otroke in jim ne plačuje enako visokih plač kot moškim v enakem položaju, ne moremo govoriti o vsesplošni emancipaciji. Tendenca časa in tako imenovanih socialnih medijev je, da vsako mlado žensko silijo v izolacijo, ukvarjala naj bi se v glavnem s svojim videzom in skrbela za podvig svojih manipulacijskih sposobnosti. V teh spletnih podzemljih se nam bodo dosežki zadnjih desetletij porazgubili. Združiti moramo svoje moči.

In to ugotovijo tudi vaše junakinje v romanu.
Tako je.

Novi mediji so nas potisnili v izolacijo, premalo se zavedamo skupnih ciljev, vsak misli, da mu bo uspelo rešiti svojo kožo, ne pa kože svojega soseda.